

УДК 332.01(477)

Оцінка інституційних чинників розвитку економіки регіону

Приходченко Т.А.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри регіоналістики і туризму
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Стаття присвячена дослідженню теоретико-методологічних засад оцінки інституційних чинників розвитку економіки регіону. Виявлено роль інституційних чинників у регіональному розвитку України. Уточнено склад і доповнено змістовну характеристику інституційних чинників розвитку економіки регіону, визначено нові критерії їх типології. Розроблено методичний підхід до оцінки інституційних чинників регіонального розвитку та запропоновано алгоритм оцінки їх стану і дії.

Ключові слова: інституційні чинники, регіон, регіональний розвиток, економіка регіону, регіональна політика.

Приходченко Т.А. ОЦЕНКА ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА

Статья посвящена исследованию теоретико-методологических основ оценки институциональных факторов развития экономики региона. Выявлена роль институциональных факторов в региональном развитии Украины. Уточнен состав и дополнена содержательная характеристика институциональных факторов развития экономики региона, определены новые критерии их типологии. Разработан методический подход к оценке институциональных факторов регионального развития и предложен алгоритм оценки их состояния и действия.

Ключевые слова: институциональные факторы, регион, региональное развитие, экономика региона, региональная политика.

Prykhodchenko T.A. ASSESSMENT OF INSTITUTIONAL FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF REGIONAL ECONOMY

The article is devoted to theoretical and methodological foundations of assessment of institutional factors of economic development of the region. The role of institutional factors in regional development of Ukraine. The exact composition and supplemented with an essential characteristic of the institutional factors of economic development of the region, identified new criteria for their typology. The developed methodical approach to assessment of institutional factors of regional development and the algorithm to assess their condition and action.

Keywords: institutional factors, region, regional development, the region's economy, regional policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі інституційне забезпечення розвитку територій України характеризується повільністю, несистемністю та фрагментарністю державних заходів щодо реалізації завдань системних реформ, у тому числі місцевого та регіонального розвитку. У цьому контексті одним із найважливіших чинників зміни ситуації у позитивну сторону має стати ефективне інституційне забезпечення реформаторських процесів [1, с. 119]. Сьогодні підвищений інтерес до регіональних досліджень пояснюється необхідністю подолання існуючих диспропорцій регіонального розвитку та розробки стратегічних напрямів нової ефективної регіональної політики в Україні. Але незважаючи на великий перелік наукових робіт, присвячених аналізу основних чинників

регіонального розвитку, недостатня ступінь опрацьованості даної проблематики визначає актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблемам інституційного забезпечення регіонального розвитку присвячена значна кількість наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, зокрема: К. Бельгісової [2], С. Білої [3], О. Волошіної [4], В. Дементьєва [5], О. Кіма [6], М. Лендьєла [7], Т. Мельник [8], І. Студеннікова [9], А. Ткача [10]. В останні роки регіональний аспект аналізу інституційних факторів, їх впливу на економіку регіонів України також активно досліджується в роботах З. Варналія [11], М. Долішнього [12], Т. Пепи [13], О. Соскіна [14], І. Сторонянської [15], В. Чужикова [16] та ін. У наукових працях

дологічні основи регіонального розвитку та державної регіональної політики, її інституційного забезпечення, висвітлюються проблеми і окреслюються шляхи їх вирішення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на зростаючий інтерес учених до названої проблематики, багатопринципові питання позначені, але не вирішені, у тому числі, пов'язані з виявленням складу та ролі інституційних чинників у розвитку економіки регіонів, обґрунтуванням напрямків їх використання, визначенням необхідного інструментарію управління інституційними змінами та розробкою алгоритмів його ефективного застосування на регіональному рівні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є поглиблення теоретико-методологічних засад оцінки інституційних чинників регіонального розвитку, зокрема: розробка типології інституційних чинників розвитку економіки регіону та алгоритму оцінки їх стану і дії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для отримання теоретичної моделі, що адекватно відображає різноманітність інституційних чинників та особливості їх впливу на економіку регіону, доцільним введення наступних критеріїв їх типології:

1. *За місцем розташування.* За цим критерієм слід розрізнити інституційні чинники, що є компонентами внутрішнього і зовнішнього середовища економіки регіону. Складу ендогенних факторів відрізняється широким спектром (сформовані і домінуючі в регіоні форми власності та господарювання, локальні ринки, нормативно-правове забезпечення взаємодії органів публічної влади і бізнесу та інші). Група екзогенних факторів включає: інститути розвитку, створені центром; економічні правила, встановлені урядом і є обов'язковими для всіх суб'єктів національної економіки; контрактні відносини, що зв'язують великий приватний бізнес загальнонаціонального формату, включаючи природні монополії, а також зарубіжні фірми з підрозділами (філіями, дочірніми компаніями), що діють на території конкретного регіону.

2. *За рівнем виникнення.* За цим критерієм слід розрізнити інституційні чинники, поява яких здійснюється на національному, регіональному та місцевому рівнях. Так, порядок з загальноукраїнської правовою базою, що регламентує залучення іноземних інвестицій в економіку, в суб'єктах національної економіки

прийняті і введені в дію регіональні закони, що вводять додаткові стимули для іноземних інвесторів. Існує й інша практика, коли за відсутності законодавчої бази, затвердженої на державному рівні, регіони формують свою.

3. *За способом й часом виникнення.* Цей критерій необхідний для розрізнення факторів, що з'явилися, по-перше, у результаті зміни типів економіки; по-друге, в процесі еволюції ринкової системи господарювання (під впливом, наприклад, змін у технологічних укладах), по-третє, за допомогою запозичення і перенесення інститутів, що виправдали себе в зарубіжній економіці, в українську (наприклад, створення технопарків, кластеризація соціально-економічного простору регіонів та інші).

Чинник часу дуже важливий, оскільки «нові» інститути, в більшості своїй, як правило, не мають на початковому етапі розвинутого змісту.

4. *За природою.* Даний критерій необхідний для розмежування інституційних чинників ринкової, неринкової, змішаної природи. Його введення обумовлене потребами як теоретичного аналізу, орієнтованого на виявлення мотивів діяльності різних суб'єктів, що зазнають вплив різних за природою факторів, а також ефектів їх дії, так і практики, вдосконалення якої зв'язане з вибірковістю інструментів управління інституційними змінами.

5. *За роллю.* Цей критерій дозволяє виділити базисні і допоміжні інституційні чинники. До перших слід віднести власність та її форми, бізнес, ринок, державну і місцеву владу, менеджмент організацій, законодавчу базу, що регламентує порядок організації, функціонування та ліквідації бізнесу. До других належать, наприклад, правила, що регулюють взаємодії держави і бізнесу у проектах державно-приватного партнерства, порядок надання преференцій інвесторам. Очевидно, що нерозвиненість базисних факторів виступає головним інституційним бар'єром розвитку економіки регіону.

6. *За суб'єктами.* Цей критерій покликаний розмежувати фактори, поява, використання і розвиток яких пов'язаний з діяльністю різних суб'єктів економіки (домогосподарства, бізнес, держава, місцеве самоврядування). У практичному сенсі його використання дозволяє здійснювати точкове фокусування заходів щодо активізації інституційних чинників, пов'язуючи їх з діями певних суб'єктів.

7. *За об'єктною базою.* За даним критерієм розмежовуються інституційні фактори наскрізної дії, значимі для різних ресурсів розвитку економіки, і вибіркової дії, істотні тільки для

їх певних видів. Так, наприклад, формування електронного уряду регіону пов'язане з впровадженням нової інституціональної форми надання інформаційних послуг населенню.

8. *За типом впливу.* За цим критерієм виділяються інституційні чинники розвитку економіки регіону переважно традиційного та інноваційного впливу. У першому випадку мова йде, наприклад, про існуючу в регіоні систему середньострокового планування. У другому – про формування системи стратегічного управління, апробації в економіці нових форм інтеграції організацій реального сектора економіки, НДІ, вишів (наприклад, технопарків).

9. *За сферою дії.* Цей критерій дозволяє врахувати склад інституційних чинників, які мають у регіоні локальні сфери дії (наприклад, у рамках вільних економічних зон державного, регіонального і місцевого рівнів та ін.).

Для визначення ролі інституційних чинників у розвитку економіки регіону пропонуємо підхід, суть якого відображають наступні положення:

- для забезпечення системного бачення ролі інституційних чинників у розвитку економіки регіону необхідно йти від загального (складу реалізованих ними функцій) до приватного;

- вибір приватних випадків прояву ролі інституційних чинників у розвитку економіки регіону повинен бути детермінований визначенням, по-перше, ключових завдань розвитку сучасної економіки регіонів, рішення яких опосередковано дією інституційних чинників, по-друге, основних сфер, суб'єктів і об'єктів реалізації таких завдань;

- необхідним компонентом змістовної характеристики ролі інституційних чинників у розвитку економіки регіону є виявлення ефектів, очікуваних економічними суб'єктами, керуючими інституційними змінами.

Використання даного підходу дозволяє визначити склад функцій, що реалізуються інституційними факторами:

- мотивування і стимулювання діяльності економічних суб'єктів;
- регламентацію їх діяльності; зниження трансакційних витрат;
- забезпечення відтворення новацій.

Ключовими цілями розвитку економіки регіонів України, досягнення яких пов'язується з дією інституційних факторів, є:

1. Підвищення рівня інноваційності економіки регіону.

1.1. Формування і розвиток інноваційної системи регіону (необхідного і достатнього складу її елементів і стійких зв'язків між ними).

1.2. Становлення і розвиток нових видів економічної діяльності, які відрізняються підвищеною наукоємністю.

2. Підвищення вкладу людського капіталу в результати економічного розвитку регіону.

2.1. Формування і розвиток системи безперервної освіти та зростання масштабів її діяльності.

2.2. Розвиток процесів соціалізації економіки, що забезпечує підвищення рівня різноманітності функцій, що реалізуються працівниками.

3. Підвищення рівня конкурентоспроможності економіки регіону.

3.1. Підвищення рівня різноманітності форм просторової організації бізнесу, що реалізують існуючі або нові конкурентні переваги регіону.

3.2. Розширення сфери дії форм просторової організації бізнесу, що забезпечує появу в регіоні нових точок економічного зростання.

4. Підвищення рівня інвестиційної привабливості й активності регіону.

4.1. Формування та розвиток інфраструктури інвестиційної діяльності в регіоні.

4.2. Удосконалення законодавчої бази з регулювання процесів залучення зовнішніх інвестицій в регіон.

5. Підвищення рівня інтеграції економіки регіону в національне господарство і світовий простір.

5.1. Забезпечення і посилення орієнтації діючих і нових форм організації бізнесу на розвиток міжрегіональних зв'язків.

5.2. Стимулювання процесів виходу господарюючих суб'єктів регіону на нові сегменти національного і світового ринків товарів і послуг [4].

Систематизація ефектів, очікуваних різними суб'єктами економіки регіонів від використання інституційних чинників представлена в таблиці 1.

Даний методичний підхід до оцінки інституційних чинників розвитку економіки регіону відрізняється наступним:

- по-перше, оперуванням інституційними факторами, значна частина яких не відображена в існуючих методиках;
- по-друге, складом показників, покликаних дати кількісну оцінку їх стану і дії;
- по-третє, інтеграційним застосуванням методів економіко-статистичного та порівняльного аналізу;
- по-четверте, розрахунком узагальнюючого показника оцінки стану і вкладу інституційних чинників у розвиток економіки регіону;

Систематизація ефектів дії інституційних чинників розвитку економіки регіону

Фактори	Суб'єкти економіки			
	домогосподарства	бізнес	держава	місцеве самоврядування
1. Загальні, односпрямовані	<ul style="list-style-type: none"> – зниження трансакційних витрат, пов'язаних з роботою контролюючих органів; – підвищення доступності державних і муніципальних послуг через Інтернет; – підвищення доступності інформаційних баз даних органів влади; – розширення участі громадян у публічному управлінні; – підвищення конкурентоспроможності економіки муніципальних установ та регіону; – підвищення рівня інноваційності економіки муніципальних установ та регіону; – зростання числа робочих місць і доходів населення регіону 			
2. Вибірчі	<p>розширення можливостей професійного зростання</p>	<ul style="list-style-type: none"> • зниження трансакційних витрат, пов'язаних із здійсненням ринкових угод; • зниження трансакційних витрат, пов'язаних з участю у проектах ДПП; • зниження трансакційних витрат, пов'язаних з розміщенням та виконанням державного і муніципального замовлень; • освоєння нових географічних сегментів національного ринку товарів і послуг, зростання масштабів трансрегіональної економічної діяльності; • вихід на світовий ринок товарів і послуг, збереження стійкої позиції 	<ul style="list-style-type: none"> • зниження трансакційних витрат, пов'язаних з участю у проектах ДПП; • зниження трансакційних витрат, пов'язаних з розміщенням та виконанням державного замовлення; • зниження витрат на утримання державного апарату; • підвищення ступеня довіри громадян до держави; • зниження рівня соціально-економічної асиметрії в просторовій економіці регіону 	<ul style="list-style-type: none"> • зниження трансакційних витрат, пов'язаних з участю в проектах суспільно-приватного партнерства; • зниження трансакційних витрат, пов'язаних з розміщенням і виконанням муніципального замовлення; • зниження витрат на утримання органів місцевого самоврядування; • підвищення ступеня довіри громадян до місцевої влади; • підвищення рівня інтеграції економіки муніципальної освіти в регіональний економічний простір

• по-п'яте, використанням, як статистичних (дають можливість зіставлення даних по різних регіонах), так і експертних оцінок.

У характеристиці базових компонентів розробленого підходу важливі наступні моменти.

1. Склад статистичних показників, придатних для отримання системної оцінки інституційних чинників з урахуванням їх внеску в соціально-економічний розвиток регіону визначено наступним чином (табл. 2).

2. Для приведення різних приватних показників до порівнянного виду необхідно використовувати процедуру стандартизації, тобто перетворення числових значень всіх показників у безрозмірні відносні величини, що характеризують відношення числового значення кожного окремого показника по регіону до мак-

симального числового значення цього ж показника в Україні. Стандартизоване значення приватного показника визначається за формулою:

$$X_{sit} = X / X_{st}$$

де X – числове значення s -го приватного показника по i -му регіону в t -му році,

X_{st} – максимальне числове значення s -го приватного показника за вибіркою регіонів,

X_{sit} – стандартизоване значення s -го приватного показника по i -му регіону в t -му році.

Загальна оцінка стану і дії інституційних чинників здійснюється за допомогою підсумовування стандартизованих значень всіх приватних показників по кожному регіону, який опинився у вибірці. Оцінка стану і дії інституційних чинників розвитку економіки регіону, яка проводиться по колу статистичних показників,

Таблиця 2

Параметри інституційних чинників розвитку економіки регіону та показники їх оцінки

Інституційні чинники	Параметри факторів	Показники
1. Місцеве самоврядування	Економічна основа	Доходи місцевого бюджету
2. Бізнес	Суб'єктна база, масштаби і структура бізнесу	Кількість підприємств і організацій; оборот організацій; число організацій з участю іноземного капіталу; частка підприємств та організацій приватної власності; кількість малих підприємств на 10000 осіб населення; вартість основних фондів; рівень інноваційної активності організацій
3. Людський капітал	Масштаби відтворення, структура, якість	Рівень економічної активності населення; чисельність студентів освітніх установ середньої та вищої професійної освіти; частка зайнятих, які мають вищу і середню професійну освіту; захворюваність на 1000 чоловік населення
4. Локальні ринки регіону	Масштаби і структура	Число кредитних організацій; частка кредитів банків у складі джерел фінансування інвестицій в основний капітал; обсяг прямих іноземних інвестицій; рівень зайнятості
5. Система бюджетного фінансування	Масштаби	Доходи регіонального бюджету; бюджетна забезпеченість (доходи на душу населення)

Таблиця 3

Склад і параметри інституційних чинників, що підлягають експертній оцінці

Інституційні чинники	Параметри факторів
Законодавча база, що регламентує економічну діяльність в регіоні	Наявність регіонального законодавства: - про інвестиційну діяльність, у тому числі здійснювану в рамках державно-приватного партнерства; - про іноземні інвестиції; - про нові форми просторової організації бізнесу (кластери, технопарки та ін.); - про регіональну політику (промислово, інвестиційну, соціальну, науково-технічну, інноваційну та ін.); - про соціальну відповідальність бізнесу
Система державного управління	Наявність та якість механізму стратегічного управління; наявність і ефективність дії регіональних інститутів розвитку; наявність і якість електронного уряду; різноманітність методів та інструментів державного впливу на економіку; інновації в системі публічного управління; рівень бюрократизації; рівень корупції
Державно-приватне партнерство (ДПП)	Рівень диверсифікації проектів ДПП; наявність проектів, що реалізуються в соціальній сфері
Перспективні форми просторової організації бізнесу	Наявність і роль кластерів, технопарків, промислових парків, вільних економічних зон у розвитку економіки регіону

повинна бути доповнена експертними оцінками якісних характеристик комплексу інституційних чинників. Їх склад представлений в таблиці 3.

Висновки з цього дослідження. З урахуванням наведених методичних положень алгоритм оцінки стану і дії інституційних чинників розвитку економіки регіону, що відображає послідовність та зміст окремих етапів, виглядає наступним чином.

На 1 етапі здійснюється збір статистичної інформації, необхідної для фіксації фактич-

них значень обраної сукупності показників по регіонам певної вибірки. Для виявлення трендів зміни показників необхідна інформація за певний часовий інтервал.

На 2 етапі проводиться стандартизація показників по всіх регіонів певної вибірки.

На 3 етапі здійснюється загальна оцінка стану та дії інституційних чинників розвитку економіки регіону шляхом підсумовування стандартизованих значень всіх приватних показників даного регіону з подальшим ділен-

ням отриманої суми на кількість показників, що зводяться. Оскільки статистична база обмежує можливості використання достатньої кількості показників для характеристики різних інституційних чинників, доцільний розрахунок не тільки сумарних оцінок по всьому колу показників, але і середніх – по кожному інституційному фактору.

На 4 етапі здійснюється аналіз загальних і часткових оцінок інституційних чинників для виявлення загального та особливого в їх стані та дії в обраному часовому періоді.

На 5 етапі здійснюється підключення експертного співтовариства, оцінки якого необхідні для характеристики інституційних факто-

рів, параметри яких не фіксуються системою державної статистики. Для забезпечення порівнянності оцінок, отриманих на основі статистичних показників, і експертним шляхом, розрахунок останніх має здійснюватися шляхом віднесення балів, виставлених кожним регіоном, до максимальної оцінки, отриманої в Україні. Іншими словами, значення експертних оцінок (при їх трансформації за наведеним алгоритмом) по кожному інституційному фактору, що підлягає експертизі, буде варіюватися від 1,0 (максимальне значення) до 0.

Використання експертних оцінок буде доповнювати оцінку інституційних чинників, отриману за даними державної статистики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Валентюк І., Сухенко В., Сич Н. Інституційне забезпечення розвитку територій України / І. Валентюк, В. Сухенко, Н. Сич // Вісник Національної академії державного управління. – 2013. – №11. – С. 119-130.
2. Бельгисова К. В. Институциональные условия устойчивого развития регионов / К. В. Бельгисова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2009. – № 96. – С. 81-85.
3. Біла С. Інституційні засади державного регулювання розвитку депресивних територій / С. Біла // Аналітична записка відділу стратегій управління регіональним розвитком Національного інституту стратегічних досліджень, липень 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/june2009/9.htm>.
4. Волошина Е. Ф. Роль институциональных факторов в развитии экономики региона / Е. Ф. Волошина // Современные исследования социальных проблем. – 2014. – № 5(37). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/rol-institutsionalnyh-faktorov-v-razvitii-ekonomiki-regiona>.
5. Дементьев В. В. Государство и регионы: почему нет согласия? (институциональный аспект) / В. В. Дементьев // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. Выпуск 37-1. – Донецьк, ДонНТУ, 2009. – С. 15-24.
6. Ким О. Л. Институциональные факторы экономического развития регионов / О. Л. Ким // Теория и практика сервиса: экономика, социальная сфера, технологии. – 2012. – № 1(11). – С. 87-94.
7. Лендьял М. Інституційний механізм реалізації регіональної політики в країнах Центрально-Східної Європи / М. Лендьял // Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України. – К., 2000. – С. 18-27.
8. Мельник Т. М. Інституційні чинники економічного розвитку: теорія і практика / Т. М. Мельник // Вісник Донецького національного університету, Серія: Економіка і право. Вип. 2, Т. 1. – 2010. – С. 245-251.
9. Студенніков І. Інституційна інфраструктура регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і проблеми формування / І. Студенніков, В. Ткаченко // Екон. Часоп. – XXI. – 2005. – № 9-10. – С. 15-23.
10. Ткач А. Інституціональна парадигма економічного розвитку / А. А. Ткач // Інституціональний вектор економічного розвитку; гол. редактор А. А. Ткач. – Мелітопольський інститут державного та муніципального управління «Класичного приватного університету», 2008. – № 1. – С. 3-8.
11. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку / за ред. д-ра екон. наук, проф. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 478 с.
12. Долішній М. І., Злупко С. М., Вовканич С.Й. Регіональна політика та механізми її реалізації / за ред. М. І. Долішнього. – К. : Наукова думка, 2004. – 443 с.
13. Пепа Т. В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України / Т. В. Пепа. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 440 с.
14. Шляхи впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в українських містах / за заг. ред. О. І. Соскіна. – К. : Вид-во «Інститут трансформації суспільства», 2008. – 64 с.
15. Сторонянська І. Регіони України: пошук моделі конвергентного розвитку : [монографія] / І. Сторонянська. – Львів : ІРД НАНУ, 2008. – 144 с.
16. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика. Історія та сучасна методологія: монографія / В. І. Чужиков ; ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2008. – 265 с.